

Waldemar CHROSTOWSKI, *Kiedy Bóg płacze... oraz inne studia*, Rozprawy i Studia Biblijne 50, Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 2018, ss. 625.

Teologiczna refleksja Kościoła zawsze jest ważnym narzędziem w posłudze wiary oraz ewangelizacyjnego orędzia, wpisując się w zobowiązanie: „Idźcie i nauczajcie” (por. Mt 28,19), czyli czynić uczniów ze wszystkich narodów. To zobowiązanie jest fundamentem budowania Kościoła, zarówno w sercach jak i jako rzeczywistości społecznej i kulturowej. Wielkie dzieło głoszenia winno być zawsze przepowiadaniem orędzia Ewangelii. Dlatego refleksja nad Pismem Świętym pozostanie ciągle aktualnym wyzwaniem Kościoła.

Kolejna publikacja ks. prof. Waldemara Chrostowskiego jest jedną z jego interesujących ofert refleksji na treściami biblijnymi. Autor jest znanym biblistą, autorem wielu książek i innych opracowań poruszających tę problematykę. Warto także zauważyć, że jako jedyny z Polaków jest laureatem watykańskiej Nagrody Ratzingera, którą odebrał w listopadzie 2014 r. w Sali Klementyńskiej Pałacu Apostolskiego w Watykanie. Książka ukazała się jako 50. tom serii „Rozprawy i Studia Biblijne”, wydawanej od 1996 r. pod redakcją naukową ks. W. Chrostowskiego. Obszerne dzieło otwiera *Spis treści* (s. 5-7) i *Przedmowa* (s. 9-18), a całość podzielono na 25 rozdziałów. Trudno omawiać ich szczegółową treść, ale warto, w celu ogólnej orientacji, przywołać tytuły: 1. *Kiedy Bóg płacze... Trwałość przymierza Boga z Izraelem w świetle Oz 1,2–2,3* (s. 19-52); 2. *Asyryjska diaspora Izraelitów jako wyzwanie dla biblistyki i asyriologii* (s. 53-74); 3. „*Historia początków*” (Rdz 1–11) w interpretacji żydowskiej (s. 75-100); 4. *Miejsce Księgi Jozuego w kanonie ksiąg biblijnych* (s. 101-122); 5. *Chronologia działalności proroka Ozeasza* (s. 123-146); 6. *Tło historyczne i społeczne nauczania proroka Amosa* (s. 147-173); 7. *Kontekst historyczny, społeczny i religijny nauczania proroka Sofoniasza* (s. 174-200); 8. *Dlaczego w 520 r. przed Chr. nie odbudowano jeszcze Domu Bożego w Jerozolimie?* (s. 201-226).

Kolejne rozdziały opatrzone następującymi tytułami: 9. *Wokół historyczności Księgi Jonasza: „Kompozycja wyobrażona”?* (s. 227-248); 10. *Tekst i interpretacja Psalmu 22,17c. Przyczynek do historii masoreckiego tekstu Biblii Hebrajskiej* (s. 249-270); 11. *Wołanie Izraela o miłosierdzie. Jan Paweł II objaśnia biblijne psalmy* (s. 271-290); 12. „*Zstąpił do piekiel*” – moc Jezusa Chrystusa nad śmiercią i krainą zmarłych (s. 291-308); 13. *Życie Jezusa oczami apostoła Pawła* (s. 309-332); 14. *Ewangelia według św. Mateusza*

w tryptyku „Jezus z Nazaretu” Josepha Ratzingera – Benedykta XVI (s. 333-358); 15. *Qumran w teologii Benedykta XVI* (s. 359-378); 16. *Chorzy psychicznie w świetle Biblii* (s. 379-402); 17. *Kłęczenie jako postawa modlitewna w świetle Biblii* (s. 403-420).

Rozdziały, które następują później, koncentrują się na kolejnych tematach: 18. *Muzyka w perspektywie biblijnej* (s. 421-440); 19. *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum” jako wiosna studiów biblijnych w Kościele* (s. 441-462); 20. *Ku katolickiej teologii judaizmu. Inspiracje kard. J. Ratzingera – Benedykta XVI* (s. 463-487); 21. *Współczesne przekłady biblijnej na język białoruski* (s. 488-508); 22. *Pięćdziesiąt Sympozjów Biblistów Polskich – bilans i perspektywy* (s. 509-544); 23. *Europa a chrześcijaństwo – perspektywa biblijna. Inspiracje Josepha Ratzingera – Benedykta XVI* (s. 545-564); 24. *Biblia w europejskiej kulturze i świadomości* (s. 565-598); 25. *Z doświadczeń w dziedzinie popularyzacji Biblii i wiedzy biblijnej* (s. 599-622).

Książkę zamykają noty bibliograficzne, które są wskazaniem pierwodruku poszczególnych tekstów (s. 623-625), ponieważ wszystkie, z wyjątkiem jednego, ukazały się w latach 2012-2017 (s. 10). Skorzystano z przywołania tylko tytułów poszczególnych rozdziałów książki, bowiem wspomniana *Przedmowa* dokonuje ich prezentacji, historycznego osadzenia, a także perspektyw badawczych.

Oto wielkie bogactwo tekstów odnoszącego się do Starego i Nowego Testamentu oraz do szeroko pojętej biblistyki. Słusznie wskazuje autor: „Poszczególne rozdziały dotyczą rozmaitych aspektów badań i studiów biblijnych, dobrze obrazując ich różnorodność, a zarazem komplementarność” (s. 17). Pobrzmiewa w nich historia biblijna oraz dzieje wielu ościenych tradycji, cywilizacji i kultur, a także religii i wierzeń religijnych oraz mitycznych. Wszystko to tworzy naukową harmonię oraz nosi znamiona systematycznego i naukowego namysłu badawczego.

Zawsze ważnym, a jednocześnie szczególnie nośnym, hasłem badawczym jest Biblia i kultura. To jest płaszczyzna spotkania, która wyzwała wielkie nadzieje, także w badaniach nad Pismem Świętym. Tutaj także w specyficzny sposób mogą być wykorzystane różnorodne nauki świeckie. Wydaje się, że jest to szansa ciągle zbyt mało wykorzystana. Autor daje w swej książce wiele twórczych przykładów, chciałoby się, by było ich jeszcze więcej. Prezentowane teksty „dotyczą rozmaitych aspektów badań nad Biblią oraz jej oddziaływaniem i miejscem w chrześcijańskiej kulturze europejskiej. Pozwalają także zorientować się w kierunkach prowadzonej

pracy badawczej i podejmowanych zagadnieniach” (s. 10). Jest to szeroka perspektywa prezentowanych dokonań, a jednocześnie wskazanie na spodziewane dalsze wyniki badawcze. Wystarczy odnieść się do trzech wcześniej wydanych tomów w serii „Rozprawy i Studia Biblijne” (tomy 10, 34, 44), aby nabrać pewności, że wszystkie te materiały wskazują na dynamikę badań biblijnych.

W *Przedmowie* ks. prof. W. Chrostowski napisał o hermeneutyce biblijnej: „Charakterystyczne dla niej są dwa aspekty. Po pierwsze, unikanie nowinkarstwa i czczych dywagacji, które, stanowiąc przejaw szkodliwej hermeneutyki podejrzliwości, zamiast budować wiarę chrześcijańską dokonują jej podmywania i dekonstrukcji. Po drugie, coraz powszechniejsza staje się praktyka czytania i rozważania Biblii w małych grupach wiernych, najczęściej pod kierunkiem kapłana lub osoby zakonnej, głównie w środowiskach parafialnych” (s. 17). Ważnym elementem szerszego obrazu prezentowanych badań są relacje między Starym i Nowym Testamentem. Wydaje się, że za mało wybrzmiewa prawda, że ostatecznym i podstawowym wyrazem tych relacji jest sam Mesjasz z Betlejem, Jezus z Nazaretu.

Wiele studiów prezentuje osiągnięcia najnowszej egzegezy biblijnej, i to różnych szkół i kręgów badawczych. Jest to niekiedy nawet podstawa do interesujących debat czy wymiany poglądów, nie tylko między biblistami. Autor nie stroni od opinii czy interpretacji kontrowersyjnych. Jako uczony czuje się dobrze w takiej debacie. Świadczy to o znakomitym opanowaniu warsztatu naukowego a także swobodnym posługiwaniu się źródłami oraz szeroką literaturą przedmiotu. W tych partiach wybrzmiewa dynamika, zarówno osobowa jak i naukowo-badawcza. Judaizm szeroko obecny na kartach studium ks. prof. W. Chrostowskiego ma wiele płaszczyzn. Ciekawy jest nurt prorocki, któremu autor poświęcił wiele uwagi. Jednak szczególnie interesujący jest judaizm nowotestamentalny, a więc judaizm Jezusa i uczniów apostołskich. Autor ma tutaj szerokie kompetencje teoretyczne oraz praktyczne. Tematyka: Żydzi, judaizm, chrześcijaństwo jest mu bardzo dobrze znana. Dobrze, że wątki tej triady wychodzą w licznych miejscach prezentowanego zbioru (s. 9-10).

W książce zauważa się szczególną dbałość o prezentację nauczania Kościoła. To wierność nauczaniu papieży i Stolicy Świętej. Zresztą autor sporo tekstów poświęcił Janowi Pawłowi II i Benedyktowi XVI. Ten ostatni zapewne jest poddany szczególnym badaniom z racji zobowiązania, jakie autor zaciągnął, otrzymując Nagrodę Ratzingera. Natomiast rzadziej obecna jest tradycja pisarzy chrześcijańskich oraz Ojców Kościoła. Dlatego nie ma

zbyt wielu interpretacji tekstów biblijnych w opcji patrystycznej. W książce zabrakło też swoistego zakończenia czy podsumowania, choćby w podobnej formie jak obszerna *Przedmowa*, a jeden tekst jest pozbawiony przypisów.

Wymowny jest tytuł pierwszego studium: *Kiedy Bóg płacze....* Podtytuł pyta o trwałość przymierza Boga z Izraelem. To jednak szerszy temat przymierza, które rodzi w Starym Testamencie nowość drogi podążania za Jahwe i Jego przykazaniami, a zwłaszcza Dekalogiem. To także łyż Jezusa w pytaniu o wierność Nowemu Przymierzemu zawartemu w Jego krwi. To również pytanie o „nowe przykazanie miłości”. W perspektywie tych fundamentalnych prawd należy odczytywać całość przesłania, jakie prezentują wszystkie publikowane w książce materiały. Taka winna być recepcja Biblii i jej orędzia.

W niektórych fragmentach książka ks. prof. W. Chrostowskiego ma charakter popularnonaukowy. Autor pisze: „Zamieszczone teksty, aczkolwiek zaopatrzone w odnośniki zawierające wskazówki co do źródeł i możliwości pogłębienia poruszanych wątków, są adresowane nie tylko do biblistów, lecz do wszystkich zainteresowanych Biblią oraz lepszym zrozumieniem jej orędzia i wdrażaniem go w życie Kościoła i własne” (s. 18). Poszerza to dodatkowo grono odbiorców, tym bardziej że autor jest znany już z innych pozycji wydawniczych po tym charakterze. Sam zaznacza: „Duże zainteresowanie ze strony czytelników stanowiło istotny bodziec do zebrania i opracowania kolejnych tekstów” (s. 10).

Ważnym elementem książki, godnym uwagi ze strony uprawiających nauki teologiczne, jest żywa obecność teologii biblijnej. Taka perspektywa czytania Pisma Świętego i naukowej refleksji nad nim jest szczególnie ważna w rzeczywistości Kościoła, pielgrzymującego Ludu Bożego Nowego Przymierza. W wielu miejscach jest ona pogłębiona o nowe perspektywy badawcze.

bp Andrzej F. Dziuba, Łowicz

Ks. Marek TATAR, *Elementy duchowości ekumenicznej. The Elements of Ecumenical Spirituality*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2018, ss. 265.

W różnorodnym i podzielonym świecie, będącym spadkobiercą nieustannych w ciągu dziejów podziałów, jedynie słuszną drogą, którą obrać